

УДК 130.2:37.018.1(477:4)

Коник Михайл (Руслан) – протоієрей, православний сімейний консультант, клірик Перемишльсько-Горлицької єпархії Польської Православної Автокефальної Церкви, 2, вул. св. Максима, Горлиці, Польща, індекс 38300 (konik_m@i.ua)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4427-8325>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.spec.3>

Бібліографічний опис статі: Коник (Р.), М., прот. (2022). Похвала: інструмент сімейного виховання людської особистості в євроінтеграційних процесах сьогодення. *Людинознавчі студії: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філософія», Спецвипуск, 37–49, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.spec.3>*

ПОХВАЛА: ІНСТРУМЕНТ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ ЛЮДСЬКОЇ ОСОБИСТОСТІ В ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСАХ СЬОГОДЕННЯ

Анотація. *Мета роботи.* У статті розкривається методологічна роль принципу виховання дитини через похвалу як через один з інструментів системи сімейного виховання. **Методологія.** Засобами досягнення поставленої мети постає порівняльний аналіз явищ та наслідків похвали, вплив її на свідомість і поведінку дитини. **Наукова новизна.** У статті проводиться аналіз акцентуалізаційних впливів на формування характеру дитини, її способу мислення та сприйняття навколишнього світу, що дає можливість акцентувати увагу на важливості підходу використання методу похвали у філософсько-освітньому дискурсі педагогіки сімейного виховання. При цьому варто наголосити на важливості педагогічного підходу до процесу застосування такого інструмента похвали, що дасть можливість розвинути в дитині здібності самоаналізу та правильного життєствердного сприйняття навколишнього середовища. Варто звернути увагу на те, що інструмент похвали залежить від педагогічно коректного використання: може нашкодити дитині, а може активувати в ній можливість

до самовдосконалення й контролю. Похвала в процесі всього освітнього процесі, зокрема у сфері сімейного виховання, є певною педагогіко-філософською категорією, здатною впливати на акцентуальні процеси формування людської особистості. **Висновки.** Похвала має індивідуальний характер: батьки вибирають свою особисту методологію роздавання похвал своїм дітям. Дослідження проблематики дає змогу говорити про сам інструмент похвали як акцентуальний процес формування характеру дитини. Проаналізувавши критерії похвали, можемо стверджувати, що педагогіка сімейного виховання на сучасних етапах розвитку потребує кореляційного впливу усвідомленого батьківства і материнства. Потрібно розуміти, що похвала як інструмент педагогіки сімейного виховання є багатограним виміром батьківського впливу на дитячу особистість, здатна формувати звикання і залежність від похвали іншого, що в майбутньому згубно впливає на самооцінку, вдосконалення та розвиток людської особистості. В контексті євроінтеграційних процесів сьогодення, в яких перебуває наше суспільство, похвала як інструмент виховання за умови правильного використання дає можливість формувати людину з вільним європейським мисленням.

Ключові слова: похвала, сімейне виховання, відповідальне батьківство, дитина, людська особистість, сім'я, педагогіка.

KONYK Mikhail (Ruslan) – archpriest, Orthodox family consultant, clergyman of the Przemyśl-Horlice Diocese of the Polish Orthodox Autocephalous Church, 2, st. Maxima str., Gorlice, Poland, postal code 38300 (konek_m@i.ua)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4427-8325>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.spec.3>

To cite this article: Konyk (R.) M., arshpr. (2022). Pokhvala: instrument simeinoho vykhovannia liudskoi osobystosti v yevrointehratsiinykh protsesakh sohodennia. [Praise: a tool for family education of human personality in European processes today]. *Liudynoznavchi studii: zbirnyk naukovykh prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia "Filosofia" – Human Studies. Series of "Philosophy": a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Special issue, 37–49, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.spec.3>*

PRAISE: A TOOL FOR FAMILY EDUCATION OF HUMAN PERSONALITY IN EUROPEAN INTEGRATION PROCESSES TODAY

Summary. The goal of the work. The article reveals the methodological role of the principle of raising a child through praise as one of the tools of the family education system. **Methodology.** In a comparative analysis of the phenomena and consequences of praise, its influence on the child's consciousness and behavior appears as a means of achieving the goal. **Scientific novelty.** The article analyzes the effects of accentuation on the formation of a child's character, his way of thinking, and perception of the surrounding world, which makes it possible to emphasize the importance of the approach of using the praise method in the philosophical and educational discourse of family education pedagogy. At the same time, it is worth emphasizing the importance of a pedagogical approach to using such a tool of praise, which will allow the development of the child's introspection abilities and the correct life-affirming perception of the surrounding environment. It is worth noting that the tool of praise depends on pedagogically correct use: it can harm the child and activate the opportunity for self-improvement and control in the child. Praise in the course of the entire educational process, particularly in the field of family upbringing, is a specific pedagogical and philosophical category capable of influencing the accentual processes of forming a human personality. **Conclusions.** Praise is individual: parents choose their methodology for giving praise to their children. The study of the problem allows us to talk about the tool of praise as an accentual process of forming a child's character. Analyzing the praise criteria, we can confidently say that the pedagogy of family education at the current stage of development needs the correlative influence of conscious parenthood and motherhood. It is necessary to understand that praise, as a pedagogic tool of family education, is a multifaceted measure of parental influence on a child's personality, capable of forming habituation and dependence on the praise of others, which in the future has a detrimental effect on self-esteem, improvement, and development of the human personality. At the time of the European integration processes of today, which our society is experiencing, praise as

an educational tool, if used correctly, gives the opportunity to form a person with free European thinking.

Key words: *praise, family upbringing, responsible parenthood, child, human personality, family, pedagogy.*

Постановка проблеми. Проблема виховання завжди залишатиметься головною темою в соціально-філософському знанні. Особливо це стає актуальним питанням у сучасному глобальному світі, зокрема, в умовах євроінтеграційних процесів, у яких безпосередньо та безповоротно перебуває Україна. У зв'язку з цим ми акцентуємо увагу на тому, що однією з тенденцій сучасних суспільств є зорієнтованість на звеличення всього, що пов'язано з дитиною. Ліберальні батьки усіма силами захвалюють свої дітей. Батьки, які намагаються жити за принципами традиціоналізму, навпаки, дуже скупі на похвалу своїх дітей. «Сучасна педагогіка і психологія зазвичай рекомендують розвивати «єго» дитини; вони повчають, що потрібно додавати впевненості в собі, діючи за допомогою лестощів та похвал» (Святогорец, n. d.). Похвала стає принципом оцінювання діяльності людини, підживлюючи залежність від думки навколишніх. Сучасна людина здатна впадати в депресивні стани від ставлення оточуючих до неї. Похвала стала своєрідним лакмусовим папірцем настрою людини. Людина стає залежною від похвали й ставлення інших до неї. Проте «все починається з дитинства».

Метою статті є розкриття педагогічних та акцентуативних методів похвали дитини як інструмента сімейного виховання, аналіз негативних наслідків «неправильних» сталих суспільства щодо самого процесу виховання в сім'ї.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливим для нас було звернення до ідей християнської антропології та Отців Церкви. «Саме християнська догматика, – пише В.В. Лімонченко, – є найрадикальнішим варіантом критико-аналітичної установки на ситуацію людини, виявляючи граничний і гранично насичений понятійний фокус» (Лімонченко, 2014, с. 266–267). Похвала, на наш погляд, є методом стимулювання людини і виступає сферою дослідження як педагогіки, так і психології. Зокрема, американський психолог Єлфі Коен (2006), ставлячи питання про те, чи справді наше суспільство є відкритим

і дружелюбним до дітей, констатує, що «опитування дорослих Америки постійно демонструють, як назвала цей феномен одна з газет, «вражаючий рівень антагонізму не тільки щодо підлітків, але стосовно маленьких дітей». Більша частина наших громадян говорить, що їм не подобаються діти різного віку, називаючи їх грубими, ледачими, безвідповідальними, позбавленими цінностей» (Kohn, 2006). У своєму відомому творі Є. Коен визначає одне з головних завдань своїх досліджень у сфері виховання так: «захистити ідею Абсолютного Батьківства як з точки зору його цінності, так і з точки зору його наслідків» (Kohn, 2006). Дійсно, цінність батьківства полягає насамперед у тому, що діти просто не зобов'язані заслуговувати нашого схвалення. Ми повинні любити їх без будь-яких причин. Шалва Амонашвілі в педагогічному есе «Мистецтво родинного виховання» стверджує, що «дитина сприймає все, що ми даємо їй ніжно і красиво. Але вона відкине все, що ми даватимемо їй грубо й некрасиво» (Амонашвілі, 2017, с. 106).

Основний матеріал. Від кожного з батьків залежить майбутнє їхніх дітей. «Коли батьки святі, – повчає преподобний Порфирій, – й передають це дитині, тобто виховують її в Господі, тоді дитина, як би погано не впливало на неї середовище, не піддається його впливу, тому що при її дверях буде перебувати Премудрість, Христос» (Кавсокаливит, 2006, с. 270). Діти наслідують, переймають від батьків їхні якості, поведінкові норми тощо, тому для батьків важливим кроком виховання є вибір пріоритетів розвитку особистості своєї дитини. В ніжності і любові батьків дитина зростає у повноту всього людського, вона розвивається, перед нею розкривається можливість пізнавати атмосферу любові та довіри своєї сім'ї. Через цю атмосферу дитина відкриває алгоритми спілкування й побудови соціуму, вона відчуває живу присутність Бога. В такому аспекті батьки своєю похвалою можуть зруйнувати або укріпити стабільність перебування дитини в соціумі. Похвалою ми можемо вбити, але й можемо зміцнити дієвий імпульс життєствердної сили буття людини. Дитина сприймає похвалу як батьківське підтвердження тієї чи іншої її дії, а тому батьківська похвала є одним із провідних інструментів сімейного виховання.

«Виховання, – стверджує прот. Василій Зеньковський, – цілком звернене до особистості, воно не знає іншого буття, воно не може ставити собі за мету обезличити дитя, послабити в ньому начало особистості <...> не можна говорити про виховання особистості в дітях поза змістом самого життя особистості» (Зеньковський, 2014). Сімейне виховання повністю спрямоване на особистість і покликане через атмосферу батьківської любові і взаєморозуміння сприяти її розвитку та розкриттю. «Особистість в Православ'ї принципово не може бути реалізована ні в межах грішного світу, ні в межах гріховності людини, бо особистісне існування для християнина неможливо без Бога і спілкування з Ним» (Сизинцев, 2018). Отже, християнське сімейне виховання неможливе без спілкування з Богом, життя в Бозі самих батьків і цілої сім'ї. Таке виховання відштовхується від Особистості Бога Отця, сходить до розвитку особистості людини. Особистість здатна розвиватися лише в Бозі і формуватися через буття в Божественній любові. Запереченням співпричетності людини й Бога людина заперечує сама себе як особистість, її свобода перетворюється на рабство. Виховання, яке спрямоване лише на земне існування людини, не здатне зростити особистість. Воно перетворюється на виховання рабської свідомості, яка не може вийти за встановлені межі. Таке виховання перетворюється на інструмент маніпуляції для задоволення природних потреб індивіда: спочатку того, хто виховує, а пізніше, того, кого виховують. Існування людини зводиться до заперечення свободи, а її любов перетворюється на використання іншого заради свого задоволення.

Сімейне виховання є процесом розвитку особистості, і важливо для батьків вміти правильно хвалити своє дитя.

Похвала може стати як інструментом маніпуляції, так і методом розвитку особистості. Похвала повинна нести в собі добрі зерна для душі дитини. «Похвала не готує дітей до труднощів життя, діти виходять непристосовані і в своєму житті стають невдахами <...> Маленьку дитину завжди хвалять. Не будемо сварити, не буде заперечувати, не будемо тиснути на дитину. Вона зникає до цього і не може впоратись навіть з маленькою проблемою» (Кавсокалит, 2006, с. 27). В такому разі похвала стає вбивчою силою для самої дитини, адже вона не готується

до труднощів життя, стає залежною від похвали та оцінювання інших, їй важко приймати рішення самостійно. Часто батьківська похвала не несе в собі нічого живого, такого, що розкриває зміст вчинку дитини. Наприклад, слово «молодець» є беззмістовним і незрозумілим дитині, воно «не мотивує дитину до розвитку і досконалості» (Вредная похвала..., п. d.). Захвалена людина завжди є замкнутою у просторі залежності від інших, вона не здатна до самовдосконалення й самовираження. Вона стає «наркоманом» похвал. «Похвала діє як солодка отрута, яку чим більше п'єш, тим більше хочеться» (Христианская похвала..., 2016), вона перетворює людину на раба похвал. Для батьків вкрай важливо хвалити своїх дітей, бачити в них особистість, а не вчинок, зроблений дитиною. Тоді похвала дитини перетвориться на дієвий мотивуючий засіб сімейного виховання, що відкриє дитині можливості до самооцінювання і розвитку. Інакше це лише маніпуляційний інструмент. Сучасний американський соціальний психолог Елфі Коен (2006) у своїх дослідженнях застерігає батьків про небезпеки похвали дітей. Давайте спробуємо ознайомитись з його точкою зору та перекласти її.

1) Маніпуляція дітьми.

Похвала є вигідним інструментом для самих батьків, бо вони, хвалячи дітей, констатують, що цей вчинок їм подобається, тобто вчинок дитини задовольняє батьківське бачення того чи іншого стану речей. «Похвала спонукає дітей помилково думати про себе надто високо» (Святогорец, п. d.). В такому разі дитина стає залежною від батьківських похвал, вона постійно потребує схвалення своїх вчинків. Через такий підхід дитина втрачає здатність свідомого вибору. «Такі нагороди, як, зрештою, й покарання, є способом зробити так, щоб діти відповідали нашим сподіванням» (Пять причин..., 2017). Батьки «беруть» під контроль поведінку дітей, маніпулюючи похвалою, зводячи свободу вибору до задоволення своїх уподобань. «Для того щоб вчитися, їй не потрібні формальні стимулятори у вигляді нагород і оцінок, достатньо нашого подиву й захоплення тим, чим вона сама цікавиться й у чому вона процвітає» (Амонашвілі, 2017, с. 188). В такому разі батькам слід роз'яснювати дитині соціальні відносини у суспільстві, готуючи її до усвідомлення

своєї відповідальності за кожен свій вчинок. Через похвалу ми повинні не прив'язувати свою дитину, а дати їй можливість самостійно оцінювати. Не усвідомлюючи цінності свободи вибору людини, дитина потрапляє в залежність від похвал батьків, а згодом оцінка перетворюється на сенс життя, похвала стає «наркотиком» і метою життя.

2) Створення залежності від похвал.

«Замість того щоб утверджувати в дитині почуття власної гідності, похвала може зробити її ще більш залежною від нас» (Пять причин..., 2017). В такому разі вчинки наших дітей будуть залежати від нашої похвали. «Коли ми похвалами створюємо в дитині «суперего», то ми зрощуємо її егоїзм і спричиняємо їй багато шкоди. Ми робимо її більш вразливою для зла» (Кавсокаливит, 2006, с. 276). Дитина виростає залежною і вразливою. Такій людині, яка залежить від оцінювання, важко виставляти пріоритети в житті, бути лідером, брати відповідальність на себе тощо. Брак похвали вводить людину в депресивний стан.

Залежність дітей від похвал приводить до такого:

- підвищує тривожність і нерішучість у своїх діях;
- перешкоджає розпізнанню добра й зла;
- легко йде на поступки іншим;
- формує залежність від думки оточуючих;
- розвиває невпевненість у собі.

Через залежність від похвал людина завжди очікує їх від інших, отримує від цього задоволення й зростає в гордості. Вона вважає, що завжди гідна похвал, інакше розвиваються смуток, печаль, туга й незадоволення.

3) Крадіжка дитячого задоволення.

Дитині потрібно дати можливість отримувати задоволення від своїх вчинків, від зробленого. Наша похвала не дає це відчути дитині. Батьки крадуть задоволення у дитини для себе «хороших». Батьки забирають у дитини вміння оцінювати ситуацію, виражати свої почуття. Постійний потік наших оцінок є некорисним для наших дітей, вони самі вчаться розраховувати свої сили, здатність робити життєві кроки. «Дитина має право отримувати задоволення від власних досягнень, відчувати гордість за те, що вона навчилася робити» (Пять причин..., 2017). Кожен з нас покликаний до самовдосконалення шляхом своїх досягнень

у цьому житті. Дитина, що відчуває радість за свої досягнення (наприклад, перший крок, перше слово, вперше зав'язаний шнурок), за збалансованого підходу до похвал здатна розвиватися, вдосконалюючи свої життєво необхідні навички та вміння. Батьки покликані відкрити дитині радість від пізнання світу. «Ніколи не пропонуйте «хабар» чи якусь винагороду за те, щоб я виявив вихованість, старанність, чесність, – устами дитини промовляє Ш. Амонашвілі, – і якщо ви намагаєтесь вберегти моє почуття вільного вибору, то в такий спосіб ви пізнаєте принадність і романтику мого виховання» (Амонашвілі, 2017, с. 181).

4) Втрата зацікавленості.

Бути добрим – це природна якість людини, а через похвалу за добрі вчинки, за її доброту дитина перестає бути доброю. Втрачаючи цю якість, вона перетворюється на «споживача» оцінювання. «Чим більше ми нагороджуємо людей за те, що вони роблять, тим більше вони втрачають зацікавлення до того, що вони повинні зробити» (Пять причин..., 2017). Похвала стає цінністю для людини, що перетворює вчинок на інструмент здобуття чергової порції похвали. Похвала перетворюється на пріоритет людини, що нівелює цінність самої особистості, її значимості для суспільства. «Чому діти стають невдахами? Причина: перехвалювання. Їх постійно хвалять <...> росте егоїзм – і вони стають нездатними осягнути Духа Божого, який є Духом смирення, а не гордості. Так вони відчужуються від Церкви, адже там, де є егоїзм, вже немає духу Церкви» (Святогорець, n. d.). Підживлюючи похвалою наших дітей, ми виховуємо в них відчуження від Церкви. Як священник, я часто бачив, коли батьки приносять своїх малят до Причастя, при цьому хвалять їх за те, що вони причастились. Проте ми покликані розкрити глибину вчинку, а не сам вчинок. Преподобний Порфирій повчає: «Ти повинен говорити правду, щоб людина дізналась про неї. Інакше ти утверджуєш її в невігластві» (Кавсокаливит, 2006, с. 275). Похвала не повинна перетворитись на інструмент оцінювання. «Боротьба за оцінку провокує неправду, хитрування, девальвацію <...> життя, протистояння, конфлікти. Заважає родині, батькам пізнавати свою Дитину як особистість» (Амонашвілі, 2017, с. 185). Якщо похвала стає цінністю, то потреба у досконалості втрачає свій же сенс.

5) Зниження досягнень.

Діти, які залежать від похвал, не лише втрачають цікавість до творення, але й не бажають щось робити, а їх досягнення в тій чи іншій галузі зазнають краху. Похвала давить на дитину, і вона не здатна нічого творити, йти на ризик заради своїх досягнень. В такому разі дитині важливо бути на тому рівні, за який вона отримала нагороду. «Цей підхід, – стверджує Е. Коен, – ігнорує думки, почуття і цінності, які покладені в основу поведінки» (Пять причин..., 2017), тому дитина втрачає мотивацію до наступного кроку вдосконалення себе як творчої особистості, впадає в стан гордості, запевняючи себе в тому, що вона досягла достатнього рівня для того, щоб нею були задоволені інші.

Похвала є нічим іншим, як власною схемою батьків, за якою вони пропонують жити дитині. Таке мотивування дитини насправді прив'язує її до батьків, їхніх бажань і звичок. Хвалячи дитину, стверджуємо, що для нас так добре, і дитина діє відповідно до наших схвалень, чи навпаки, вона не діє так, як нам не до вподоби. Ми поміщаємо дитину в певні рамки нашої поведінкової моделі та примушуємо її діяти за нашими сценарієм.

Однак чи завжди похвала має такі згубні наслідки для нашої дитини? Скажу, що дітей потрібно хвалити. Наша методика похвали має будуватися на любові та послуху до Небесного Отця. Ісус Христос повчає нас: «Так і ви, коли зробите все наказане вам, кажіть: Ми, нікчемні раби, зробили те, що повинні були зробити!» (Лк. 17:10). Євангельська мудрість подає нам працю людини як притаманну їй. Господь не применшує людину, а лише показує ставлення самої людини до її покликання: вона творить. Через творення людини в Бозі людина стає співторцем Бога. Вона покликана бути творчою особистістю, тому похвала має сприяти розвитку цього покликання, а не навпаки. «Похвала повинна нести користь для душі людини» (Християнская похвала, 2016), інакше вона є інструментом вбивства особистості.

Слід зауважити, що насправді дитина потребує не стільки нашої похвали, скільки абсолютної підтримки та безумовної любові. Хвалячи дитину, маємо називати її добрі якості, а не обмежуватись переліком її добрих дій. Потрібно звернути увагу на те, які якості ми виділяємо як найцінніші. Особливо потрібно акцентувати увагу на цих добрих якостях, які дитині даються

важно. Тим самим ми відкриваємо дитині мотивацію до вдосконалення.

Висновки. Кожна ситуація є особливим моментом, який ми переживаємо з дитиною, тому похвала має буди досконалою, наповненою любов'ю і підтримкою. Дуже важливим фактором виховання є поміркованість, тому похвала має бути вчасною і точною, без зайвої оцінки наших дітей, а ще вона повинна бути максимально чесною до наших дітей і ніколи не нести нав'язування наших батьківських стандартів.

Через удосконалення людина від образу піднімається до Першообразу, вона наближає себе до Творця. Всі її зусилля відкриваються в свободі сходження, тому, усвідомлюючи своє покликання до співтворчості з Богом, батьки допомагають своїй дитині зростати у Божественній Любові. Батькам варто пам'ятати слова святителя Василя Великого: «Похвала є прихованим злочином проти ближнього, яке твориться під личиною добра» (Християнська похвала, п. d.). Сім'я, як Мала Церква, відкриває в собі не лише любов людську, але й Божественну. В такому разі похвала дітей покликана будуватись на своєрідній стратегії: «працюю не заради похвали інших, а вдосконалюся в безумовній любові до інших». Такий підхід відкриває людині можливість вільно розвиватися, бути самодостатньою, цінувати себе та інших. Ми переконані, що в контексті євроінтеграційних процесів сьогодення, які переживає наше суспільство, похвала як інструмент виховання за умови правильного використання дає можливість формувати людину з вільним європейським мисленням.

ЛІТЕРАТУРА

1. Амонашвілі Ш. Мистецтво родинного виховання. Харків : Школа, 2017. 398 с.
2. Вредная похвала, или почему не следует говорить ребенку «Ты молодец». *Діти в місті* : вебсайт. URL: https://detivgorode.ua/blog/5465-vrednaia-pokhvata-ili-pochemu-ne-sleduet-govorit-rebenku-ty-molodets/?fb_comment_id=3683794738301020_3794766113870548 (дата звернення: 12.11.2020).
3. Біблія. Київ : УБТ, 2020. 1248 с.
4. Зеньковский В., прот. Основные проблемы воспитания. 2014. URL: <https://www.danilovcy.ru/2014/04/osnovnye-problemy-vozpitanija-protoierey-vasilii-zenkovskiy> (дата звернення: 14.04.2022).

5. Kohn A. Unconditional Parenting: Moving from Rewards and Punishments to Love and Reason. 2006. URL: <https://www.goodreads.com/work/quotes/1390192-unconditional-parenting-moving-from-rewards-and-punishments-to-love-and> (дата звернення: 20.06.2022).

6. Лимонченко В.В. Опыт философской аналитики антропологического дискурса в Православии. Дрогобич : Видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2014. 475 с.

7. Пять причин перестать говорить «Молодец!» или ловушки похвалы. *Новини освіти* : вебсайт. 2017. URL: <https://osvitanova.com.ua/posts/341-lovushky-pokhvaly-5-prychyn-perestat-hovoryt-molodets-svoym-detiam> (дата звернення: 6.06.2022).

8. Савва Святогорец, архим. О семье и воспитании детей по наставлениям преподобного Порфирия Кавсокаливита. *Православ'я* : вебсайт. URL: <https://pravoslavie.ru/140815.html> (дата звернення: 29.06.2022).

9. Сизинцев П. «Личность» и «Образ Божий» – познание одного через другое: по творениям святых отцов. *Православ'я* : вебсайт. 2018. URL: <https://sdamp.ru/news/n7945> (дата звернення: 28.09.2021).

10. Старец Порфирий Кавсокаливит. Святость родителей – это лучшее воспитание в Господе. Житие и слова. Малоярославец : Издательство Свято-Никольского Черноостровского женского монастыря, 2006. 326 с.

11. Христианская похвала. *Союз православных журналистів* : вебсайт. 2016. URL: <https://spzh.news/ru/chelovek-i-cerkovy/31345-khristianin-i-pokhvala> (дата звернення: 26.06.2022).

REFERENCES

1. Amonashvili, Sh. (2017). *Mystetstvo rodyynnoho vykhovannia* [The art of family education]. Kh.: Shkola [in Ukrainian].

2. Bibliia [Bible]. (2020). K.: UBT [in Ukrainian].

3. Kohn, Alfie (2006). Unconditional Parenting: Moving from Rewards and Punishments to Love and Reason. Retrieved June 20, 2022, from: <https://www.goodreads.com/work/quotes/1390192-unconditional-parenting-moving-from-rewards-and-punishments-to-love-and>.

4. Khrystyanskaia pokhvala (2016). [Christian praise]. Retrieved June 26, 2022, from <https://spzh.news/ru/chelovek-i-cerkovy/31345-khristianin-i-pokhvala> [in Russian].

5. Lymonchenko, V.V. (2014). *Opyt fylosofskoi analytyky antropolohycheskoho dyskursu v Pravoslavyy*. [The Experience of Philosophical Analytics of Anthropological Discourse in Orthodoxy]. Drohobych : Vydavnychiy viddil Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka.

6. Piat prychyn perestat hovoryt “Molodets!” yly lovushky pokhvaly (2017). [Five reasons to stop saying “Well done!” or praise traps]. Retrieved

June 6, 2022, from <https://osvitanova.com.ua/posts/341-lovushky-pokhvaly-5-prychyn-perestat-hovoryt-molodets-svoym-detiam> [in Russian].

7. Savva Sviatohorets, arkhym. O seme y vospytany detei po nastavleniyam prepodobnogo Porfyriya Kavsoalyvyta. [About the family and the upbringing of children according to the instructions of the Monk Porfiry Kavsoalivit]. Retrieved June 29, 2022, from <https://pravoslavie.ru/140815.html> [in Russian].

8. Syzyntsev, P. (2018). Lychnost» y “Obraz Bozhyi” – poznnyane odnogo cherez drugoe: po tvorenyam sviatykh ottsov. [Personality and “The Image of God” – the knowledge of one through the other: according to the creations of the holy fathers]. Retrieved September 28, 2021, from <https://sdamp.ru/news/n7945> [in Russian].

9. Starets Porfyri Kavsoalyvyt. (2006). Sviatost rodytelei – eto luchshee vospytanye v Hospode. [Holiness of parents is the best education in the Lord]. Starets Porfyri Kavsoalyvyt. Zhytye y slova. Maloiaroslavets: izd-e Sviato-Nykolskoho Chernooostrovskoho zhenskoho monastyria [in Russian].

10. Vrednaia pokhvala, yly pochemu ne sleduet hovoryt rebenku “ty molodets”. [Harmful praise, or why you shouldn’t tell your child “you’re doing great”]. Retrieved November 12, 2020, from https://detivgorode.ua/blog/5465-vrednaia-pokhvala-ili-pochemu-ne-sleduet-govorit-rebenku-ty-molodets/?fb_comment_id=3683794738301020_3794766113870548 [in Russian].

11. Zenkovskiy, V., prot. (2014). Osnovnyie problemy vospitaniya [The main problems of education]. Retrieved April 14, 2022, from <https://www.danilovcy.ru/2014/04/osnovnyie-problemy-vozpitanija-protoierey-vasilij-zenkovskiy> [in Russian].